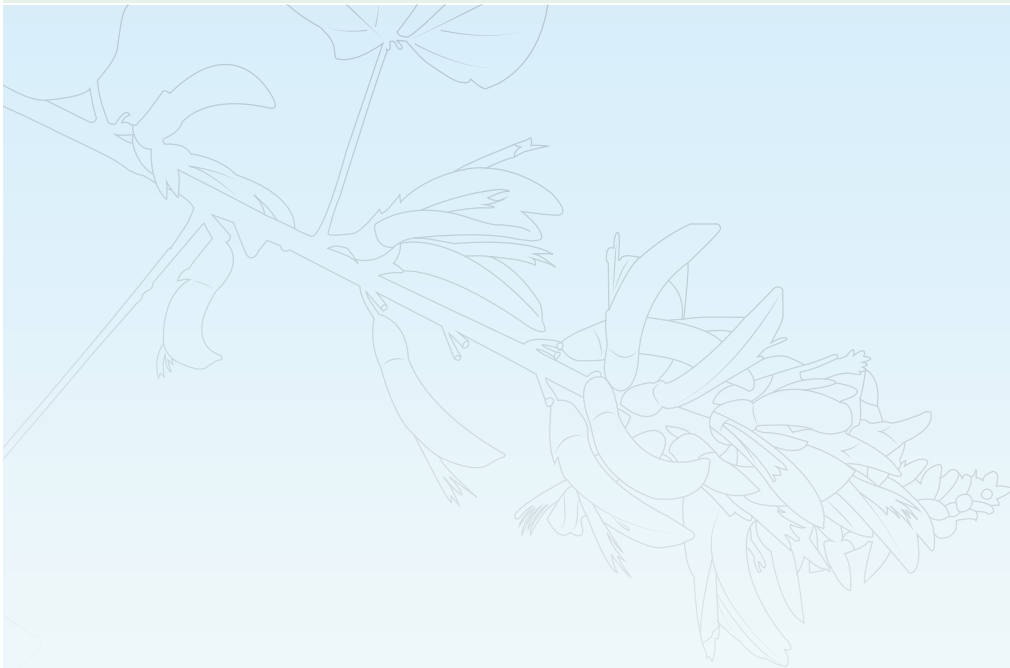

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน
กรณีศึกษา ตำบลแม่อูสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก
Community Participation in Sustainable Natural
Resource Management: A Case Study of Mae Usu
Sub-district, Tha Song Yang District, Tak Province

กบแก้ว ปัญญาไทย^{1*}
Kabkaew Punyathai^{1*}

¹ คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์ วิทยาลัยนอร์ทเทิร์น ตาก 63000

¹ Faculty of Law and Political Science, Northern College, Tak, 63000, Thailand

* Corresponding author: E-mail address: kaewmichiko69@gmail.com

(Received: April 26, 2025; Revised: August 22, 2025; Accepted: September 4, 2025)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในตำบลแม่อูสุ 2) เพื่อศึกษารูปแบบและปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 3) เพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาความยั่งยืนในชุมชน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลสนาม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 60 คน และผู้วิจัยจะใช้หลักการตรวจสอบข้อมูลแบบ “สามเส้า” ในการวิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอเนื้อหาโดยใช้การบรรยายเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า 1) ตำบลแม่อูสุ เผชิญปัญหาหลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อเกษตรกรรม การลักลอบตัดไม้ การบริหารจัดการน้ำที่ไม่มีประสิทธิภาพ และการใช้ที่ดินอย่างไม่เหมาะสม ส่งผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรม ขณะเดียวกัน นโยบายของรัฐ เช่น การกำหนดเขตป่าสงวนและโครงการพัฒนา อาจจำกัดสิทธิ์ของชาวบ้านในการใช้ทรัพยากร อย่างไรก็ตาม 2) ชุมชนมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากร โดยมีการรวมกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ป่า พัฒนาแหล่งน้ำ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และร่วมมือกับภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ สภาพเศรษฐกิจของชุมชน การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และนโยบายภาครัฐ 3) แนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนควรมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการที่ดินอย่างสมดุล การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยการบริหารแบบชุมชนเป็นศูนย์กลาง หรือการร่วมมือระหว่างรัฐ ชุมชน และภาคเอกชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตำบลแม่อูสุ จังหวัดตาก

Abstract

The purposes of the research were to 1) investigate and analyze the problems of natural resources management of the community in Mae Usu sub-district, 2) investigate the patterns and factors affecting the community participating in natural resources management, and 3) explore the approaches and patterns of natural resources management appropriately for sustainable development in the community. This research seemed to be qualitative research. Data collection used in the research consisted of secondary source and field data. The informants contained 60 people, and the researcher focused on the methodological triangulation for collecting data. For analyzing data, descriptive writing was used in the research. The findings of the research indicated that: 1) the main problems in natural resource management of Mae Usu sub-district comprised forest encroachment for agriculture, illegal logging, ineffective water resources management, inappropriate land uses affecting, degradation of resources. Moreover, government policies such as reserved forest demarcation and development projects may lead to rights restrictions of the villagers for resource utilization. However, 2) the community played important roles in resources management that gathered together to conserve the forests and develop water resources, to use local wisdom and cooperate with public sector and non-governmental organization. The factors affecting participation consisted of the economic status of the community, support from external agencies, and government policies. 3) The appropriate approaches to sustainable natural resources management should emphasize community participation, land management in a balanced way, natural resource conservation and economic development that should be eco-friendly based on the community-based management or collaboration with the government, community and private sector.

Keywords: Community Participation, Natural Resources Management, Mae Usu Sub-district

บทนำ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นปัจจัยที่มีอยู่อย่างจำกัด ถือว่าเป็นองค์ประกอบ สำคัญ ในการดำรงชีพของมนุษย์ และส่งผลต่อการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า ทรัพยากรป่าไม้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์อื่นๆ เพราะป่าไม้มีประโยชน์ทั้งการเป็นแหล่งวัตถุดิบของ ปัจจัยสี่ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคสำหรับมนุษย์ และยังมีประโยชน์ในการ รักษาสมดุลของ สิ่งแวดล้อม [1] การบริหารจัดการ การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าไม้บนพื้นฐานให้คนและชุมชนสามารถอยู่ ร่วมกับป่าได้ พื้นฟู ทรัพยากรป่าไม้ให้กลับมามีสภาพที่สมบูรณ์ รวมไปถึงการสร้างกลไก เพื่อการใช้ประโยชน์ จาก ความหลากหลายทางชีวภาพในและนอกถิ่นกำเนิดอย่างยั่งยืน ภายใต้การแบ่งปันผลประโยชน์ที่เท่าเทียม รักษาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม [2] ซึ่งการอนุรักษ์ พื้นฟู และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ เอาไว้ให้ยาวนานที่สุดและดีที่สุดจะต้องเกิดจากความร่วมมือของทุกฝ่าย โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นซึ่งเป็น ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรมากที่สุด ที่เปรียบเสมือนเป็นเจ้าของทรัพยากรในท้องถิ่น ที่จะประสานความร่วมมือ ในรูปแบบประชารัฐ กับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อร่วมปกป้อง ดูแล รักษา และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็น ยุทธศาสตร์ที่สำคัญของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการยึดคนเป็นศูนย์กลาง ในการ พัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นรูปแบบให้ประชาชนมีส่วนร่วมในลักษณะ การเป็นตัวแทน ผู้นำ และเป็นผู้ประสานระหว่างประชาชนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของ และได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน การเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม และเป็นหัวใจเชื่อมโยง การทำงานระหว่างภาครัฐกับประชาชนในชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างราบรื่นโดยภาครัฐจะเป็นผู้ช่วย สนับสนุนดูแลอำนวยความสะดวกในการดำเนินการ ภายใต้โครงการผู้นำอาสาสมัครพัฒนาสิ่งแวดล้อมของ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินงานที่ผ่านมาเป็นการสร้างจิตสำนึก และความตระหนักในการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในรูปแบบของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนมาโดยตลอด [3] และในพื้นที่ตำบลแม่อุสุเป็นพื้นที่ที่สามารถนำปรัชญานี้มาปรับใช้ในการจัดการ ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งจะช่วยสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาทางเศรษฐกิจและการ รักษาสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันปัญหาที่พบในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่นในตำบลแม่อุสุ จังหวัดตาก การตัดไม้ทำลายป่า ในพื้นที่ตำบลแม่อุสุ การตัดไม้ทำลายป่ายังคงเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ และระบบนิเวศป่าไม้ การสูญเสียพื้นที่ป่าส่งผลให้เกิดการกัดเซาะดิน การชะล้างหน้าดิน และการลดลงของ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่รวมถึงการจัดการขยะที่ไม่เหมาะสมขยะที่เกิดขึ้นจากครัวเรือนและกิจกรรมชุมชน เช่น ขยะพลาสติก ขยะอินทรีย์ และขยะอันตรายไม่ได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม ส่งผลให้เกิดมลภาวะทาง ดิน น้ำ และอากาศ รวมถึงการเผาขยะกลางแจ้งที่เพิ่มการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ของคนในชุมชน แต่ด้วยสถานการณ์ปัจจุบันที่ถูกคุกคามด้วยระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ เกษตรกรตัดสินใจเปลี่ยนจากการปลูกข้าวไร่พื้นเมือง มาปลูกพืช เศรษฐกิจอันตรายแทนการปลูกข้าว เนื่องจาก ต้องการสร้างรายได้ที่มากขึ้น ด้วยเหตุนี้อาจกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารในพื้นที่ และส่งผลกระทบต่อ ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศ [4] และการใช้สารเคมีในการเกษตร ซึ่งเกษตรกรในพื้นที่ตำบลแม่อุสุ ยังคงใช้สารเคมีในการเพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิต แต่สารเคมีเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสภาพ ดิน น้ำ และสุขภาพ ของเกษตรกรเอง รวมถึงยังส่งผลให้เกิดการปนเปื้อนของสารพิษในแหล่งน้ำและระบบนิเวศใกล้เคียงที่สำคัญ

คือการขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน แม้ชุมชนมีความเข้าใจถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติยังคงเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ ทั้งในมิติของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การมีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็นอย่างเท่าเทียม และข้อจำกัดด้านศักยภาพของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจร่วมกับภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ปัญหาดังกล่าวส่งผลให้การมีส่วนร่วมของประชาชนในหลายพื้นที่ยังเป็นเพียงเชิงสัญลักษณ์มากกว่าการมีบทบาทที่แท้จริง [5-6] ขณะเดียวกัน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาในพื้นที่ตำบลแม่อุสุ อำเภอสองยาง จังหวัดตาก มักมีลักษณะการจัดการแบบบนลงล่าง (Top-down) โดยภาครัฐเป็นผู้กำหนดแนวทางหลัก ขณะที่ประชาชนในท้องถิ่นมีบทบาทในเชิงปฏิบัติมากกว่าการร่วมตัดสินใจในเชิงนโยบาย [7]

ด้วยสภาพพื้นที่ตำบลแม่อุสุที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ และพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้การใช้ทรัพยากรที่ไม่สมดุลอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งและปัญหาความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศได้ หากไม่มีการจัดการที่ยั่งยืน การศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในพื้นที่แห่งนี้จึงมีความสำคัญ เพื่อทำความเข้าใจทั้งข้อจำกัด อุปสรรค และโอกาสในการสร้างแนวทางการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมต่อบริบทท้องถิ่น โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว [8-9]

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาปัญหาเหล่านี้อย่างละเอียด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุ ผลกระทบ และแนวทางการแก้ไขที่เป็นไปได้ผ่านการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งจะรวมถึงการออกแบบนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่สามารถลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน ทั้งในด้านการเกษตร การจัดการน้ำ การอนุรักษ์ป่าไม้ และการจัดการขยะ การศึกษาปัญหานี้ยังสอดคล้องกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนแม่อุสุ สามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังจะช่วยสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรที่เกี่ยวข้องในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรและสร้างความยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในตำบลแม่อุสุ
2. เพื่อศึกษารูปแบบและปัจจัยที่ส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
3. เพื่อศึกษาแนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาความยั่งยืนในชุมชน

ทบทวนวรรณกรรม

1. แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation Concept)

การมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่ตั้งอยู่บนประชาธิปไตยและการพัฒนาที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง หมายถึง การที่ประชาชนมีบทบาทในการตัดสินใจ ดำเนินการ และรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ส่งผลต่อชุมชนของตน แนวคิดสำคัญ เช่น บันไดการมีส่วนร่วม ของ Arnstein [6] และการจำแนกระดับการมีส่วนร่วมของ Pretty [5] ที่ครอบคลุมตั้งแต่การมีส่วนร่วมเชิงรับไปจนถึงการริเริ่มด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามนั้นการมีส่วนร่วมเกิดได้หลายรูปแบบ เช่น การตัดสินใจ การดำเนินงาน การติดตามประเมินผล และการแบ่งปันผลประโยชน์ ปัจจัยที่กำหนดการมีส่วนร่วมประกอบด้วยปัจจัยภายในชุมชน (ความต้องการ ภาวะผู้นำ ความเป็นเอกภาพ) ปัจจัยภายนอก (นโยบาย การสนับสนุน) และปัจจัยโครงสร้าง (ระบบสังคม เศรษฐกิจ การเมือง) โดยความสำเร็จขึ้นอยู่กับเป้าหมายที่ชัดเจน ความไว้วางใจ และกลไกแก้ไขข้อขัดแย้ง

2. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร (Community and Resource Management)

แนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน (CBRM) เชื่อว่าชุมชนท้องถิ่นมีความรู้และแรงจูงใจในการจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยของ [8] เสนอหลักการออกแบบสถาบัน 8 ประการ เช่น การกำหนดขอบเขต การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และการจัดการแบบหลายระดับ ความรู้ท้องถิ่น (TEK) เป็นฐานสำคัญ เพราะเกิดจากการสั่งสมและถ่ายทอดต่อเนื่อง มีบทบาทต่อการปรับตัว การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน สถาบันชุมชน ทั้งแบบทางการและไม่เป็นทางการ มีบทบาทในการกำหนดกฎเกณฑ์ ควบคุมการใช้ทรัพยากร และแก้ไขข้อขัดแย้ง โดยความเข้มแข็งของสถาบัน ขึ้นอยู่กับขนาดและเอกภาพของชุมชน ความสำคัญของทรัพยากร ภาวะผู้นำ และการสนับสนุนจากรัฐ

3. การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Sustainable Resource Management)

แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน [10] เน้นการตอบสนองความต้องการปัจจุบันโดยไม่กระทบคนรุ่นหลัง ครอบคลุม 3 มิติ คือ สิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ หลักการสำคัญได้แก่ การรักษาทุนธรรมชาติ การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และการสะท้อนต้นทุนที่แท้จริงของทรัพยากร นอกจากนี้ยังมีแนวทาง การจัดการแบบปรับตัว (Adaptive Management) ที่เน้นการเรียนรู้และปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อตอบสนองต่อความไม่แน่นอน และการ บูรณาการความรู้วิทยาศาสตร์กับความรู้ท้องถิ่น เพื่อเสริมจุดแข็งซึ่งกันและกัน

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืน โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทที่พึ่งพาทรัพยากรใกล้ชิด เช่น ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก การศึกษาในพื้นที่นั้นจำเป็นต้องบูรณาการสามแนวคิดหลัก ได้แก่ การมีส่วนร่วมของประชาชนที่ชี้ให้เห็นกระบวนการและปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม บทบาทและศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ตลอดจนหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการวิจัยที่ครบทุกด้าน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กำหนดแนวทางการศึกษาโดยได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้ ส่วนแรก เป็นส่วนของ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่อง ที่ศึกษา ได้แก่ การวิจัยค้นคว้าจากเอกสาร (Documentary Research) หนังสือ บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่สอง เป็นการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลวิจัยโดยวิธีการคัดเลือกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1.1 ชาวบ้านและผู้นำชุมชนในตำบลแม่อุสุ ซึ่งแบ่งเป็นชาวบ้านที่ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมดูแลทรัพยากรป่า จำนวน 20 ราย และชาวบ้านที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมดูแลทรัพยากรป่า จำนวน 20 ราย มีความสอดคล้องกับหน่วยในการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบ (Snowball Sampling) [11] โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณลักษณะตรงตามคุณสมบัติ

1.2 เจ้าหน้าที่ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำกับดูแลทรัพยากรป่า จำนวน 15 ราย โดยการเลือกผู้สัมภาษณ์จะเป็นการใช้เทคนิคการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) [11] เนื่องจากเห็นว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถที่เหมาะสมกับการให้ข้อมูล

1.3 องค์กรประชาสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ตำบลแม่อุสุ 5 ราย โดยการเลือกผู้สัมภาษณ์จะเป็นการใช้เทคนิคการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) [11] ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในตำบลแม่อุสุ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview)

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งรายบุคคลและระดับองค์กร โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้แสดงความคิดเห็น ประสพการณ์ ความเชื่อ และทัศนคติอย่างอิสระ พร้อมทั้งปรับปรุงคำถามระหว่างการเก็บข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัย [12]

2.2 การสังเกต (Observation)

การวิจัยนี้แบ่งการสังเกตออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจในกระบวนการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมจดบันทึกข้อมูลที่สอดคล้องกับประเด็นการศึกษา 2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ผู้วิจัยเฝ้าดูพฤติกรรม การแสดงออก และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านต่อการจัดการทรัพยากรในสถานการณ์จริง โดยใช้แบบบันทึกการสังเกตเพื่อจดข้อมูลทันทีที่พบเห็น

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion)

ผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มกับตัวแทนชาวบ้านและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสพการณ์ และมุมมองต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสนทนากลุ่มช่วยสะท้อนภาพรวมของการมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมได้ถกเถียงและเสนอแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน

3. 1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ได้แก่ ตำรา หนังสือ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ และรายงานที่เกี่ยวข้อง โดยมุ่งเน้นข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนแนวคิดและวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าชุมชน รวมถึงการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทและการทำงานของคณะกรรมการป่าชุมชนและองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์แนวคิด รูปแบบ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม การเก็บข้อมูลภาคสนามใช้หลายวิธีการประกอบกัน ได้แก่

3.2.1 การสังเกต

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation): ผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน เช่น การทำพิธีบวงสรวงป่า การประชุมคณะกรรมการชุมชน การรณรงค์อนุรักษ์ทรัพยากร เพื่อสังเกตพฤติกรรมและรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation): ผู้วิจัยเฝ้าสังเกตพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น การเก็บหาของป่า การใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรหรือพิธีกรรม โดยไม่เข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรง

3.2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้วิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยมุ่งประเด็นเกี่ยวกับ

3.2.2.1 ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.2.2.2 ปัจจัยที่เอื้อต่อหรือเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม

3.2.2.3 ความเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อ วัฒนธรรม และการจัดการป่าชุมชน

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน ผู้นำศาสนา/ผู้นำพิธีกรรม ประชาชนทั่วไปในชุมชน และเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

3.2.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จัดการสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับ

3.2.3.1 รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

3.2.3.1 ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3.2.3.3 แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน

กลุ่มผู้เข้าร่วมประกอบด้วย คณะกรรมการป่าชุมชน ตัวแทนกลุ่มอาชีพ ตัวแทนเยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้แทนจากองค์กรท้องถิ่น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

ผู้วิจัยจะให้หลักการตรวจสอบข้อมูลแบบ “สามเส้า” ต่างคน ต่าง สถานที่ ต่างเวลา แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยปราศจากอคติ ให้ค่าน้ำหนักของชุด ข้อมูลที่มีกลุ่มตัวอย่างมากกว่า 2 ใน 3 จึงสรุปชุดข้อมูลออกมาเป็นเสียงส่วนใหญ่ จากนั้น เข้าสู่การนำเสนอในรูปแบบการบรรยายสรุปความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงกับ วัตถุประสงค์ของข้อมูลโดยเพื่ออภิปรายผลจากการศึกษาครั้งนี้

ผลการวิจัย

1. จากการศึกษาสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในตำบลแม่อุสุ พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในตำบลแม่อุสุ มีประเด็นปัญหาหลักที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของทรัพยากรและวิถีชีวิตของชุมชน ดังนี้

Table 1 The Problems of Natural Resources Management of the Community in Mae Usu Sub-district

Problems	Conditions of the Problems	The Impacts on the Community and Natural Resources
1. The utilization and conservation of forest resources	Forests in Mae Usu Sub-district were continuously encroached for agriculture or farming and constructing a dwelling. The needs for wood for household uses and sale increase pressure on the forests. The government policy for designating a national reserved forest overlapping the arable areas of villagers leads to the confusion and conflict.	Deforestation and biodiversity continuously increase, and forest resources are indeed declining. Some forest areas lead to the conflict between the villagers and government officials that have an effect on forest restoration.

Table 1 The Problems of Natural Resources Management of the Community in Mae Usu Sub-district (continue)

Problems	Conditions of the Problems	The Impacts on the Community and Natural Resources
2. Water resources management	Water management for agriculture and consumption is unsystematic, and unpredictable weather and climate changes cause water levels that are decreasing. Water quality is destroyed by agrochemicals and municipal solid waste.	It causes water scarcity in some seasons. Water is insufficient for consumption and agriculture that affects health and quality of life of the villagers.
3. Land use and soil degradation	Monoculture farming and the use of chemicals in the areas that have a slope affect soil degradation and soil erosion continuously.	Soil degradation affects sustainable agriculture in the long term and causes a reduced yield. Moreover, the community has to face economic risks and food security.
4. The impact of development and a government policy.	The mega-projects such as road construction projects and tourism projects lead to the declaration of protected areas and affect the rights of villagers for resource utilization. Economic changes lead to resource dependence.	The way of life of the community changes. Some villagers face a significant loss of farmland, and the environment is changed. Some careers change to do other career activities affecting natural resources.
5. Factors affecting natural resources management.	Community problems such as the lack of resources management knowledge, cooperation, and participation, and external factors such as laws and policies that don't benefit to the way of life of the community, resources utilization for commercial benefits and social and economic changes.	Unsustainable resources management, villagers' less participation, and social and economic changes that affect the way of life and community sustainability.

ตารางสภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในตำบลแม่อุสุ แสดงให้เห็นถึงปัญหาหลัก ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งด้านการใช้ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ที่ดิน และผลกระทบจากนโยบายภาครัฐ ปัญหาเหล่านี้สะท้อนถึงความท้าทายในการสร้างความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในตำบลแม่อุสุ ป่าไม้ถูกบุกรุกเพื่อนำไปใช้ทำการเกษตรและสร้างที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง ความต้องการไม้เพื่อใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายสร้างแรงกดดันต่อป่า นโยบายของรัฐที่กำหนดเขตป่าสงวนบางครั้งทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน ทำให้เกิดความสับสนและข้อขัดแย้ง ส่งผลให้พื้นที่ป่าลดลงและเกิดความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ จากการสัมภาษณ์ “บางครั้งเราก็ไม่แน่ใจว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นป่าสงวนหรือไม่ ตอนที่เจ้าหน้าที่เข้ามาตรวจ เราก็ต้องหยุดการเพาะปลูก แต่บางส่วนก็ปลูกไปก่อนแล้ว” (สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน, 20 กุมภาพันธ์ 2568)

2. การจัดการทรัพยากรน้ำ การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภคไม่เป็นระบบ ประกอบกับฤดูกาลที่แปรปรวนและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำให้แหล่งน้ำลดลง คุณภาพน้ำยังถูกทำลายจากสารเคมีทางการเกษตรและของเสียจากชุมชน ส่งผลให้เกิดภาวะขาดแคลนน้ำในบางฤดูกาล และน้ำที่เหลือไม่เพียงพอสำหรับความต้องการพื้นฐานของประชาชน เช่นหนึ่งในบทสนทนากลุ่ม “น้ำในลำห้วยลดลงทุกปี ทำให้บางช่วงเราต้องไปเอาน้ำจากแหล่งอื่นมาใช้” (สัมภาษณ์ชาวบ้าน, 14 มีนาคม 2568)

3. การใช้ที่ดินและความเสื่อมโทรมของดิน พื้นที่เกษตรในชุมชนถูกใช้อย่างเข้มข้นด้วยวิธีเกษตรเชิงเดี่ยวและการพึ่งพาสารเคมีอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงในระยะสั้น แม้ว่าผลกระทบต่อดินจะเกิดขึ้นอย่างชัดเจน ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์และเกิดการพังทลายของหน้าดิน ทำให้ผลผลิตลดลงและเพิ่มความเสี่ยงต่อความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน จากการสนทนากลุ่มนั้นผู้นำชุมชนสะท้อนว่าเคยจัดอบรมเรื่องการทำเกษตรแบบยั่งยืนให้กับชาวบ้าน แต่หลายคนยังคงทำเกษตรเชิงเดี่ยวเพราะผลผลิตระยะสั้นดีกว่า ขณะที่ชาวบ้านเองก็ยอมรับว่าจำเป็นต้องพึ่งพาสารเคมีเพื่อให้ได้ผลผลิต แม้ว่าจะรู้ว่าดินเสื่อมโทรมลงทุกปี ในมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐ ปัญหาดินเสื่อมสภาพทำให้การทำเกษตรยากขึ้น และจำเป็นต้องมีมาตรการฟื้นฟูที่เข้มงวดเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่

4. ผลกระทบจากการพัฒนาและนโยบายของรัฐ การก่อสร้างโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น ถนน และการประกาศพื้นที่อนุรักษ์ ส่งผลให้สิทธิของชาวบ้านในการใช้ทรัพยากรถูกจำกัด วิถีชีวิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน บางครัวเรือนสูญเสียพื้นที่ทำกินเดิม ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนอาชีพหรือหากิจกรรมใหม่ที่บางครั้งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกลุ่มผู้นำชุมชนสะท้อนว่า “ตอนสร้างถนนผ่านพื้นที่ของเรา เราต้องย้ายที่ทำกิน บางครั้งก็ไม่รู้จะไปทำตรงไหน” แสดงให้เห็นถึงความยากลำบากของชุมชนในการปรับตัวต่อการพัฒนาของรัฐและความจำเป็นในการหาทางรักษาวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

5. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในตำบลแม่อุสุไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่นเสมอไป เนื่องจากปัญหภายในชุมชน เช่น ขาดความรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรและขาดความร่วมมือระหว่างสมาชิก ส่งผลให้ความพยายามในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนยังไม่เกิดผลอย่างเต็มที่ นอกจากนี้ ปัจจัยภายนอก เช่น กฎหมายและนโยบายบางประการที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ก็ยิ่งเพิ่มความท้าทายในการบริหารจัดการทรัพยากร ผู้นำชุมชนสะท้อนถึงความพยายาม

ที่จะสร้างความร่วมมือว่า “เราต้องการความร่วมมือจากทุกคนและการสนับสนุนจากรัฐ” ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของนโยบายว่า “นโยบายบางอย่างยังไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน ทำให้การจัดการทรัพยากรไม่ต่อเนื่อง” สุดท้ายในการสนทนากลุ่มนั้นประชาชนทั่วไปเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า “หากมีการอบรมและชี้แจงให้เข้าใจ พวกเขาก็พร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลทรัพยากรอย่าง เต็มใจ”

จากบทสะท้อนเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้ขึ้นอยู่กับความตั้งใจของบุคคล แต่ยังพัวพันกับปัจจัยทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่ต้องอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลายฝ่ายเพื่อให้เกิดการจัดการที่ยั่งยืน

2. ประเด็นการศึกษารูปแบบและปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่ามีความหลากหลาย ขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่และปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง

2.1 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสามารถอธิบายผ่านทฤษฎีและแนวคิดที่สำคัญดังนี้

2.1.1 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Theory) การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินการในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นในพื้นที่แม่อุสุ สามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ ได้แก่ การรับรู้ข้อมูล, การให้คำปรึกษา, การร่วมตัดสินใจ, การเป็นหุ้นส่วนในการบริหารจัดการ ประเด็นรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาในพื้นที่พบว่าชุมชนมีรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

Table 2 The Patterns or Styles of Community Participation and the Levels of Participation

The Patterns or Styles of Community Participation	The Levels of Participation	Participation Styles
Grouping together for resource conservation	Partnership in management	The community protect the forests and water together, determine the community rules and utilize the resources sustainably.
Water resources development and water management	Shared decision-making	The community participates in planning, building a weir and water storage system, and determine the method of water sharing.
Local Wisdom utilization for resources management	Consulting / Shared decision-making	The community uses the traditional knowledge for agroecology, and determine the prohibition for forest resources utilization.

Table 2 The Patterns or Styles of Community Participation and the Levels of Participation (continue)

The Patterns or Styles of Community Participation	The Levels of Participation	Participation Styles
The cooperation between the government sector and NGOs	Awareness / Consulting	The community receives data and knowledge from the government sector and external organizations, and applies data and knowledge to the activities for resources management of the community.

จากตารางข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนในตำบลแม่อุสุมีรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายระดับ เริ่มตั้งแต่ระดับ การรับรู้ข้อมูล ซึ่งชุมชนได้รับข้อมูลและความรู้จากภาครัฐและองค์กรภายนอก เพื่อเข้าใจสถานการณ์และแนวทางการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสม ต่อมาที่ระดับการให้คำปรึกษา ชุมชนมีโอกาสนเสนอความคิดเห็นและแนวคิดของตนเอง เช่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำเกษตรและการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ ในระดับ การร่วมตัดสินใจ ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทอย่างชัดเจนในการกำหนดแผนงานและตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้และบริหารจัดการทรัพยากร เช่น การสร้างฝายและระบบกักเก็บน้ำ รวมถึงการกำหนดข้อห้ามในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน และสุดท้ายในระดับ การเป็นหุ้นส่วนในการบริหารจัดการ ชุมชนมีความร่วมมือเชิงรุกกับทุกภาคส่วน ทั้งการดูแลป่าไม้และน้ำ การกำหนดกฎเกณฑ์ภายใน และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนสามารถบริหารจัดการทรัพยากรด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อค้นพบสำคัญ คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลแม่อุสุเป็นไปอย่างหลากหลายและต่อเนื่อง ตั้งแต่การรับข้อมูลจนถึงการเป็นหุ้นส่วนในการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วมเชิงลึกทำให้ชุมชนสามารถรักษาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน และเป็นแบบอย่างของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนที่ผสมผสานระหว่างความรู้ท้องถิ่นและแนวทางภายนอก

2.1.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรที่ให้ชุมชนมีบทบาทหลัก โดยเน้นการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุลและคำนึงถึงความยั่งยืน อาศัยหลักการ สิทธิร่วมกัน ซึ่งให้ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดูแลทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองส่งเสริมการพึ่งพาตนเองของชุมชน และการบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตท้องถิ่น

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน จากการวิจัยพบว่ามีปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

1. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม รายได้และอาชีพ ชาวบ้านที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตมักมีแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีอาชีพอื่น ความสัมพันธ์ในชุมชน ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีเครือข่ายความร่วมมือที่ดีมักจะมีการมีส่วนร่วมสูง
2. ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วมผ่านโครงการต่างๆ เช่น โครงการปลูกป่า การฝึกอบรมการจัดการทรัพยากรชาติ

การสนับสนุนทางงบประมาณอาจทำให้การดำเนินโครงการไม่ต่อเนื่อง

3. ปัจจัยด้านกฎหมายและนโยบายของรัฐกฎหมายเกี่ยวกับพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ บางฉบับสร้างข้อจำกัดในการใช้ทรัพยากร ส่งผลให้ชาวบ้านบางส่วนไม่สามารถดำเนินชีวิตได้ตามวิถีดั้งเดิม หากภาครัฐมีนโยบายที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือที่ดีขึ้น

4. ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและจิตสำนึกของชุมชนความเชื่อและค่านิยมทางวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญ เช่น ความเชื่อเรื่องป่าศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้ชุมชนยังคงรักษาผืนป่าไว้การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมีส่วนช่วยให้ชุมชนสามารถดูแลทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นจากการประสานปัจจัยหลายด้านที่ซับซ้อนและสอดประสานกัน ชาวบ้านที่พึ่งพิงทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิตมักมีแรงจูงใจสูงในการเข้าร่วม เนื่องจากเห็นความสำคัญของการรักษาแหล่งอาหารและรายได้ ขณะเดียวกัน ความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายความร่วมมือภายใน ทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น โครงการฝึกอบรม การปลูกป่า หรือโครงการพัฒนาชุมชนจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน ช่วยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเรียนรู้และลงมือปฏิบัติจริง ขณะที่การขาดการสนับสนุนหรือความต่อเนื่องทำให้แรงจูงใจลดลง ส่วนกฎหมายและนโยบายของรัฐบางฉบับที่จำกัดพื้นที่ป่าสงวนหรืออุทยานแห่งชาติ อาจขัดขวางวิถีชีวิตดั้งเดิม แต่หากมีนโยบายที่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการก็สามารถสร้างความร่วมมือและความเข้าใจระหว่างภาครัฐกับชุมชนได้ ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและจิตสำนึก เช่น ความเชื่อเรื่องป่าศักดิ์สิทธิ์ ความเคารพต่อธรรมชาติ และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ช่วยให้ชุมชนรักษาผืนป่าและจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ การรวมตัวของปัจจัยเหล่านี้ทำให้การมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างสมดุล ทั้งในแง่แรงจูงใจ ความรู้ความเข้าใจ และความต่อเนื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

3. จากการศึกษาพบว่าแนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาความยั่งยืนในชุมชนตำบลแม่อุสุ จำเป็นต้องอาศัยระบบบริหารจัดการที่มีโครงสร้างชัดเจน โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน เชื่อมโยงกับนโยบายของรัฐ และส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล 3 ประเด็น

1. **แนวทางการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับความยั่งยืนของชุมชน** ซึ่งควรคำนึงถึง 5 ประเด็นหลัก ได้แก่

1.1 การจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมของชุมชน การให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการจัดการทรัพยากรเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยควรสนับสนุนให้ชุมชนมีบทบาทตั้งแต่การวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงาน นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารทรัพยากรระดับชุมชนเพื่อช่วยกำกับดูแลการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

1.2 การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินมาตรการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การปลูกป่าเสริม การฟื้นฟูป่าพื้นที่เสื่อมโทรม และการดูแลป่าชุมชน จะช่วยรักษาสมดุลทางธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การจัดทำแนวกันไฟป่าและระบบเฝ้าระวังไฟป่าโดยให้ชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบหลัก เป็นอีกหนึ่งกลไกสำคัญที่ช่วยป้องกันการทำลายทรัพยากร

1.3 การจัดการที่ดินและการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน การส่งเสริมเกษตรเชิงอนุรักษ์ เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ การปลูกพืชหมุนเวียน และการใช้ปุ๋ยชีวภาพ จะช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้

การวางแผนโซนนิ่งพื้นที่เพื่อแบ่งเขตการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเหมาะสมจะช่วยให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

1.4 การบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพการจัดการน้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความยั่งยืนของชุมชน การพัฒนาระบบกักเก็บน้ำขนาดเล็ก เช่น ฝายชะลอน้ำ และระบบกระจายน้ำให้ทั่วถึง จะช่วยให้ชุมชนสามารถรับมือกับปัญหายแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 การส่งเสริมเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนควรอยู่บนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เช่น การส่งเสริมผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรท้องถิ่น อาทิ สมุนไพร และงานจักสาน รวมถึงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ นอกจากนี้ การสร้างตลาดสีเขียวเพื่อสนับสนุนสินค้าที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมจะช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนในระยะยาว

ดังนั้น แนวทางการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืนของชุมชนสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้งและประสานกันอย่างลงตัว การให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การวางแผน ตัดสินใจ จนถึง การดำเนินงาน พร้อมการตั้งคณะกรรมการบริหารทรัพยากรระดับชุมชน ช่วยสร้างความรับผิดชอบและความผูกพันต่อสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกป่าเสริม การฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรม และการจัดระบบป้องกันไฟป่า โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลัก ทำให้เกิดสมดุลทางธรรมชาติอย่างยั่งยืน การจัดการที่ดินอย่างเป็นระบบและส่งเสริมเกษตรเชิงอนุรักษ์ ทั้งการทำเกษตรอินทรีย์ การปลูกพืชหมุนเวียน และการใช้ปุ๋ยชีวภาพ ช่วยลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ขณะที่การบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น ระบบกักเก็บน้ำขนาดเล็กและเครือข่ายกระจายน้ำทั่วชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถรับมือภัยแล้งได้อย่างมั่นคง พร้อมกันนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจเชิงอนุรักษ์ ทั้งการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น งานจักสาน สมุนไพร และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงการสร้างตลาดสีเขียวสำหรับสินค้าที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยสร้างรายได้และความยั่งยืนให้กับชุมชนอย่างครบวงจร

2. รูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับชุมชน 3 รูปแบบหลักที่เหมาะสมสำหรับการจัดการทรัพยากรในตำบลแม่อุสุ ได้แก่

2.1 รูปแบบการจัดการโดยชุมชน (Community-Based Management - CBM) รูปแบบนี้ให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากร โดยมีการสร้างข้อตกลงภายในเพื่อรักษาสมดุล เช่น การกำหนดเขตป่าชุมชน การบริหารจัดการที่ดินร่วมกัน และการกำหนดข้อห้ามเกี่ยวกับการล่าสัตว์และการตัดไม้

2.2 รูปแบบการจัดการโดยรัฐและชุมชนร่วมมือกัน เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน โดยภาครัฐมีบทบาทในการสนับสนุนทางกฎหมาย งบประมาณ และองค์ความรู้ ขณะที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากร ตัวอย่างของแนวทางนี้ ได้แก่ โครงการป่าชุมชนที่กรมป่าไม้ร่วมกับชุมชนในการฟื้นฟูป่า

2.3 รูปแบบการจัดการโดยภาคเอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งภาคเอกชนและ NGOs มีบทบาทในการสนับสนุนชุมชน เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม หรือการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากร

การจัดการทรัพยากรชุมชนสะท้อนความร่วมมือหลายระดับ ทั้งการจัดการโดยชุมชนเองที่กำหนดกฎเกณฑ์ภายในเพื่อรักษาสมดุล การร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนที่รัฐสนับสนุนด้านกฎหมาย งบประมาณ และองค์ความรู้ ขณะที่ชุมชนมีบทบาทในการดูแลทรัพยากร และการสนับสนุนจากภาคเอกชนหรือองค์กร

พัฒนาเอกชนที่เสริมความรู้และส่งเสริมกิจกรรมเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ทั้งสามรูปแบบร่วมกันสร้างกรอบการจัดการที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนสำหรับการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของแนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากร ได้แก่ ปัจจัยด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ กฎหมายและนโยบายที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน เช่น นโยบายป่าชุมชน มีผลโดยตรงต่อการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ การสนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้จากภาครัฐเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญ ปัจจัยต่อมาด้านศักยภาพของชุมชนความเข้มแข็งของชุมชนและการมีผู้นำที่สามารถขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรเป็นปัจจัยสำคัญ นอกจากนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรจะช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสุดท้ายปัจจัยด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคมการพัฒนาอาชีพทางเลือกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมจะช่วยลดแรงกดดันในการใช้ทรัพยากร นอกจากนี้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ จะช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนาและขยายผลโครงการ

ดังนั้น การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในชุมชนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก โดยชุมชนมีบทบาทตั้งแต่การวางแผน ตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติ นอกจากนี้ การสนับสนุนจากรัฐในรูปของกฎหมาย งบประมาณ และองค์ความรู้ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ รูปแบบการจัดการที่พบว่าประสบความสำเร็จสูงสุดประกอบด้วย การบริหารจัดการโดยชุมชนเอง การร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชน และการได้รับความช่วยเหลือจากภาคเอกชนหรือองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งแต่ละรูปแบบมีบทบาทเสริมสร้างความยั่งยืนของทรัพยากรแตกต่างกันไป ขณะเดียวกัน ความเข้มแข็งของชุมชน ผู้นำท้องถิ่น ภูมิปัญญาในท้องถิ่น และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายในและภายนอกถือเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ช่วยให้แนวทางการจัดการทรัพยากรบรรลุผลสำเร็จและคงอยู่ได้ในระยะยาว

สรุป

ผลจากการศึกษา การมีส่วนร่วมภาคประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ได้ศึกษาบทบาทของชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล ชุมชนตำบลแม่อุสุ ซึ่งมีวิถีชีวิตพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ต้องเผชิญกับปัญหาการบุกรุกที่ดินทำกิน การลดลงของทรัพยากรป่าไม้ และการขาดแคลนน้ำ การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน ควบคู่ไปกับการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเองจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นี้มี 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ การจัดการโดยชุมชน (Community-Based Management: CBM) ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ทรัพยากรเองการบริหารร่วมกันระหว่างภาครัฐและชุมชน (Co-Management) โดยรัฐสนับสนุนด้านนโยบายและทรัพยากรการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชน ในการให้ความรู้ เทคโนโลยี และตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแสดงให้เห็นว่าหากชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนเอง โดยได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสม ก็สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนได้ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานยังมีอุปสรรค เช่น ข้อจำกัดด้านกฎหมายที่ไม่รองรับสิทธิของชุมชนในการจัดการป่า และการขาดแคลนองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยี

ที่ทันสมัย โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า “เมื่อชุมชนได้รับอำนาจ และแรงจูงใจที่เหมาะสมในชุมชนต่อกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถเกิดขึ้นได้จริง” การสร้างสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรกับการอนุรักษ์จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน โดยยึดชุมชนเป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อนนโยบายและการปฏิบัติ ซึ่งจะช่วยให้การจัดการทรัพยากรในตำบลแม่อุสุและพื้นที่อื่น ๆ สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนต่อไป

การอภิปรายผล

1. ผลศึกษาและวิเคราะห์สภาพปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนใน ตำบลแม่อุสุ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจมาอภิปราย คือ ในส่วนการศึกษาและวิเคราะห์ประเด็นปัญหาของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่มีสอดคล้องกับการศึกษาของ อาทิตย์ บุณรอด, พิศานวัฒน์ ชื่นวงศ์, กิตติชัย จันธิมา, กฤติวิชญ์ สุขอึ้ง และสิทธิศักดิ์ ปิ่นมงคลกุล [13] ที่ศึกษา สภาพปัจจุบันและสภาพที่พึงประสงค์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) จังหวัดเชียงราย พบว่า สภาพปัจจุบันมีการจัดการทรัพยากรน้ำมากที่สุด เนื่องจากในปัจจุบันมีความต้องการใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะการเจ้าน้ำบาดาลเพื่อใช้ในครัวเรือน และใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติสำหรับการเพาะปลูก อีกทั้งเริ่มเห็นความสำคัญของการใช้น้ำ การกักเก็บน้ำไว้โดยยึดหลักการอนุรักษ์ธรรมชาติมากขึ้น และการใช้ประโยชน์จาก ธรรมชาติให้มาก ในทางกลับกัน สภาพที่พึงประสงค์ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก โดยการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนมีค่าเฉลี่ยสูงสุด รองลงมาคือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การจัดการสารพิษทางการเกษตร และการจัดการทรัพยากรน้ำ ส่วนการจัดการทรัพยากรดินยังคงมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด และยังมีประเด็นของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สอดคล้องกับงานของ ชนิษฐา ยกชื่อ [14] ที่ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา บ้านแม่สะแ้ง หมู่ 15 ตำบลทากาศเหนือ อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยเฉพาะชุมชนในพื้นที่ที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์โดยตรง อย่างไรก็ตาม ในชุมชนบ้านแม่สะแ้ง จังหวัดลำพูน พบว่ายังคงมีความท้าทายในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและการสนับสนุนจากภายนอก ประชาชนบางส่วนอาจขาดความตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ ขาดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีข้อจำกัดด้านเวลาและภาระหน้าที่ในการเข้าร่วมกิจกรรม ในขณะเดียวกัน ภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องยังไม่มียุทธศาสตร์อย่างเพียงพอในการเข้ามามีส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงข้อจำกัดในด้านงบประมาณและองค์ความรู้ที่จำเป็น ทำให้การดำเนินงานขาดความต่อเนื่องและไม่สามารถสร้างความร่วมมือที่เข้มแข็งได้ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับกรณีศึกษาตำบลแม่อุสุ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดตาก พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมบทบาทของชุมชนในฐานะผู้ดูแลทรัพยากร ตลอดจนการสร้างกลไกสนับสนุนจากภายนอกที่สามารถช่วยเติมเต็มช่องว่างด้านองค์ความรู้และทรัพยากรที่จำเป็น แนวทางการพัฒนาในอนาคตจึงควรมุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือ การเปิดพื้นที่สำหรับการมีส่วนร่วม และการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมเพื่อให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นกระบวนการที่ประชาชนมีบทบาทในการวางแผน ตัดสินใจ และดำเนินงาน โดยระดับของการมีส่วนร่วมในพื้นที่แม่อุสุแบ่งเป็น 4 ระดับ ได้แก่ การรับรู้ข้อมูล การให้คำปรึกษา การร่วมตัดสินใจ และการเป็นหุ้นส่วนบริหารจัดการ ทั้งนี้ แนวคิดการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม (CBNRM) มุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของและผู้ดูแลทรัพยากร ส่งเสริมสิทธิร่วมกันและการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างสมดุลและยั่งยืนที่มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ อัญมณี ทาพิทย และกนกพร ชัยประสิทธิ์ [15] ที่ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในเขตพื้นที่ อำเภอสว่างวีรวัฒน์จังหวัดสระแก้ว พบว่าปัจจัยด้านลักษณะส่วนบุคคลมีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับ จำลอง โพธิ์บุญ [16] ที่ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้เน้นความสำคัญของการเข้าใจวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนโดยพบว่าการให้ความรู้ที่เหมาะสมและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสามารถเพิ่มระดับความตระหนักและความรับผิดชอบต่อทรัพยากรในพื้นที่ได้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังเน้นบทบาทของผู้นำชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมให้เกิดการบริหารจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าหากชุมชนได้รับโอกาสในการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง ภายใต้กรอบกฎหมายและนโยบายที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม จะช่วยลดความขัดแย้งและเพิ่มความร่วมมือระหว่างภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้ดียิ่งขึ้น และสุดท้ายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ จารุลักษณ์ ผูกจีน [17] ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรในระดับท้องถิ่น หนึ่งในปัจจัยหลักที่ถูกเน้นย้ำคือความเข้าใจร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน รวมถึงการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งมีรากฐานมาจากความไม่เข้าใจเกี่ยวกับสิทธิการใช้ทรัพยากรและการกำหนดนโยบายที่ไม่ได้คำนึงถึงบริบทของชุมชนอย่างแท้จริง

ทั้งนี้ กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยทั้งการเจรจา การใช้เวทีสาธารณะ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันโดยทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยชิ้นนี้พบว่าชุมชนที่เวทีปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอสามารถลดข้อขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรและเพิ่มระดับความร่วมมือระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่แตกต่างกันได้ นอกจากนี้ การบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นเข้ากับแนวทางการบริหารจัดการจากหน่วยงานภายนอกยังช่วยให้เกิดรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่มากขึ้น

จากการศึกษาดังกล่าว ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่เปิดกว้างและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการลดข้อขัดแย้งและส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในระยะยาว

3. แนวทางและรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาความยั่งยืนในชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ ทะนงศักดิ์ ปัดสินธุ์ [18] เรื่อง การจัดการป่าชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การศึกษาที่บ้านแม่ใหม่พัฒนา จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ การพัฒนา และการฟื้นฟูป่าชุมชน อยู่ในระดับสูง โดยชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ

ทรัพยากรป่าไม้ เช่น การเก็บเห็ดเพื่อบริโภค การนำไม้มาใช้เป็นฟืน และการเก็บสมุนไพร ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างชุมชนกับป่าไม้ และแนวทางของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สร้างให้ชุมชนมีอาชีพ และรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอีกด้านได้สอดคล้องกับการศึกษางานของ ภัทรภร จิรมหาโกคา [19] เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัลการศึกษาที่จังหวัดระยอง เสนอเทคนิคการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล ได้แก่ การจัดการบุคลากรด้านการท่องเที่ยว การจัดการการตลาดดิจิทัลและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการจัดการคุณภาพและความปลอดภัยของบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จากงานวิจัยเหล่านี้ สรุปได้ว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น และการปรับตัวให้เข้ากับบริบทสมัยใหม่ เช่น เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัย ไปใช้

1.1 การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างเป็นระบบ

จากผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญ ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่ยังขาดโครงสร้างและกลไกที่ต่อเนื่อง ดังนั้นควรจัดตั้ง คณะกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับชุมชน โดยมีตัวแทนจากภาคประชาชน ผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย วางแผน และกำกับดูแลการใช้ทรัพยากร รวมทั้งจัดทำกติกาและแนวปฏิบัติที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ซึ่งจะช่วยให้เกิดการจัดการที่เป็นธรรมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในพื้นที่

1.2 การพัฒนาศักยภาพชุมชนด้วยองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสม

การศึกษาชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพและภูมิปัญญาของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการทรัพยากร ดังนั้นควรสนับสนุนการฝึกอบรมและการถ่ายทอดความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรทั้งด้านนิเวศ เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม พร้อมทั้งประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การใช้แอปพลิเคชันเพื่อเฝ้าระวังพื้นที่ป่า หรือการจัดทำฐานข้อมูลดิจิทัลสำหรับบันทึกและติดตามการใช้ทรัพยากรของชุมชน เพื่อให้เกิดการจัดการที่แม่นยำ โปร่งใส และยั่งยืน

1.3 การส่งเสริมกลไกด้านกฎหมายและนโยบายที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

ข้อค้นพบจากการวิจัยสะท้อนว่า ข้อจำกัดทางกฎหมายและนโยบายของรัฐบางประการ เป็นอุปสรรคต่อการใช้และดูแลทรัพยากรของชุมชน ดังนั้นควรมีการปรับปรุงกฎหมายหรือระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้ดูแลและใช้ประโยชน์ทรัพยากร เช่น นโยบายป่าชุมชน หรือระบบโฉนดชุมชน การสร้างกรอบกฎหมายที่สนับสนุนเช่นนี้จะช่วยให้เกิดความร่วมมือระหว่างรัฐและชุมชนอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น รายได้ การศึกษา และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สามารถนำไปใช้ในการออกแบบนโยบายที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

2.2 ควรมีการเปรียบเทียบแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างตำบลแม่สุกกับชุมชนอื่นที่มีบริบททางกายภาพ สังคม และกฎหมายที่แตกต่างกัน เพื่อให้เห็นถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและแนวทางที่สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่อื่นได้

2.3 ควรมีการศึกษการใช้เทคโนโลยี เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์ แอปพลิเคชัน หรือระบบ GIS ในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการติดตาม เฝ้าระวัง และบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างทันสมัยและยั่งยืน

References

- [1] Jirapong, S., & Rojanatrakul, T. (2021). Promote sustainable conservation of forest resources. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 6(10),441–458. (In Thai)
- [2] Office of the National Economic and Social Development Council. (2020). *Report on the results of the performance summary according to the National Strategy Plan for 2020*. Office of the National Economic and Social Development Council Press. (In Thai)
- [3] Khotchasila, P. (2018). *Development of characteristics of village natural resources and environmental protection volunteers, Trat Province*. [Doctoral Dissertation, Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage, Pathumthani Province]. (In Thai)
- [4] Laplikit, Y. (2025). Maeusu. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization). <https://wikicommunity.sac.or.th/community/2748#chck1> (In Thai)
- [5] Pretty, J. N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8),1247–1263. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00046-F](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00046-F)
- [6] Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- [7] Team Asana. (2025, February 24). Top-down approach vs. bottom-up approach: What’s the difference?. Asana. <https://asana.com/resources/top-down-approach>
- [8] Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press.
- [9] Agrawal, A., & Gibson, C. C. (1999). Enchantment and disenchantment: The role of community in natural resource conservation. *World Development*, 27(4), 629–649. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(98\)00161-2](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(98)00161-2)
- [10] World Commission on Environment and Development. (1987). *Our common future*. Oxford University Press.
- [11] Suksawas, W. (2021). *Quantitative research in political science*. Naresuan University.
- [12] Pinthapataya, S. (2021). Interviews for qualitative research. *Journal of Business and Industrial Development*, 1(3), 1. (In Thai)

- [13] Boonrod, A., Chuenwong, P., Chantima, K., Suk-n., K., & Pinmongkhongul, S. (2022). Current and desirable conditions in natural resource and environmental management of the Natural Resources and Environmental Protection Volunteer Network (NEV-Net), Chiang Rai Province. *Journal of Buddhist Studies*, 13(2), 187–203. (In Thai)
- [14] Yokzue, K. (2016). *The sustainable natural resource management: Case study Mae Sa-Ngae Village, No. 15, Mae-Ta District, Lumpoon*. [Graduate Diploma Thesis, Thammasat University]. (In Thai)
- [15] Tatit, A., & Chaiprasit, K. (2021). Public participation in management of natural resources and environment in Wang Sombun District, Sa Kaeo Province. *Journal of Digital Business and Social Sciences*, 7(2), 162–178. (In Thai)
- [16] Poboon, C. (2012). Community participation in natural resource and environmental management. *Journal of Environmental and Sustainable Management*, 3(1). <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JEM/article/view/31982> (In Thai)
- [17] Phookjee, J. (2014). *Community participation in the management of conflicts over natural resources: A case study Ban Mai Sa Pae, Pang Moo Sub-district, Mueang District, Mae Hong Sorn Province*. [Master's Thesis, Sukhothai Thammathirat Open University]. (In Thai)
- [18] Patsin, T. (2020). Local wisdom of utilization and community forest management by people's participatory at Ban Meakmaiputtana, Nongmeak Subdistrict, Nachuak District, Mahasarakham Province. *Udon Thani Rajabhat University Journal of Humanities and Social Science*, 9(1), 163–177. (In Thai)
- [19] Jiramahapoka, P. (2023). Sustainable community-based tourism management in Rayong Province in the digital era. *Journal of Cultural Approach*, 24(45), 18–30. (In Thai)